

Моніторинг та охорона біорізноманіття в Україні

Тваринний світ



БО «БФ «Фонд захисту біорізноманіття України»
Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України
Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України
ГО «Українська природоохоронна група» (UNCG)

Моніторинг та охорона біорізноманіття в Україні

Тваринний світ

Том 2

Київ – Чернівці
«Друк Арт», 2020

Рецензенти: д.б.н., чл.-кор. НАНУ **С.Л. Мосякін**, директор Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАНУ; акад. НАНУ **Я.П. Дідух**, Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАНУ; д.б.н., чл.-кор. НАНУ **І.А. Акімов**, директор Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАНУ; д.б.н. **В.О. Харченко**, Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАНУ; д.б.н. **А.А. Куземко**, **С.С. Садогурська**, Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАНУ, Ukrainian Nature Conservation Group (UNCG); д.б.н., проф. **І.І. Мойсієнко**, Херсонський державний університет, факультет біології, географії і екології, UNCG; д.б.н., проф. **О.Є. Ходосовцев**, Херсонський державний університет, факультет біології, географії і екології, UNCG; д.б.н. **С.М. Панченко**, начальник науково-дослідного відділу Гетьманського національного природного парку, UNCG; к.б.н. **В.А. Костюшин**, к.б.н. **В.В. Кавурка**, Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАНУ; к.б.н. **Ю.К. Куцоконь**, к.б.н. **О.Д. Некрасова**, **О.В. Василюк**, Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАНУ, UNCG; к.б.н. **Ю.О. Москаленко**, Чорноморський біосферний заповідник НАНУ.

Моніторинг та охорона біорізноманіття в Україні : Тваринний світ / Серія: М77 «Conservation Biology in Ukraine». – Вип. 16. Т. 2. – Київ; Чернівці : Друк Арт, 2020. – 248 с.

ISBN 978-617-7849-27-7

До збірки включено матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Моніторинг та охорона біорізноманіття в Україні» (Київ, 27 березня 2020 року), що була організована БО «БФ «Фонд захисту біорізноманіття України». Конференція організована з метою отримати об'єктивне наукове бачення пріоритетів та проблем охорони біорізноманіття в Україні, огляд кращих практик вже проведених заходів охорони, менеджменту та моніторингу біорізноманіття.

УДК 574:59

Всі фото, використані для обкладинки збірки, оприлюднені авторами під вільною ліцензією CC BY-SA 4.0. Також усі фото є переможцями конкурсу фотографій природно-заповідного фонду «Вікі любить Землю» (<http://wikilovesearth.org.ua/>).

ISBN 978-617-7849-27-7

© БО «БФ «Фонд захисту біорізноманіття України», 2020
© Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, 2020
© Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України, 2020
© ГО «Українська природоохоронна група» (UNCG), 2020

Зміст

Передмова	7
Розділ 1. Тваринний світ	
Андрієвська О.Л., Прядко О.І. До поширення борсука <i>Meles meles</i> L. на території Конча-Заспівської (південної) ділянки НПП «Голосіївський»	11
Антоновський О.Г., Ткаченко В.В., Дегтяренко О.В. Особливості розподілу макрзообентосу в прибережній зоні Утлюцького лиману	15
Бабицький А.І., Безсмертна О.О. Перспективи дослідження сциарид (Diptera, Sciaridae) у Лісостеповій зоні України	19
Весельський М. Ф. До моніторингу журавля сірого в умовах Поліського природного заповідника (історичний аспект)	25
Влащенко А.С., Прилуцька А.С., Кравченко К.О., Гуков В.С., Роденко О.Є., Тимофєєва О.В., Моїсеєнко М.А., Ковальов В.В., Богодіст В.Д., Юр'єва Т.Р., Некрутов І.В., Товстуха І.А., Доманська А.Д., Шанюк Н.І., Рошупкін А.А. Як змінити світ: стисла історія найбільшого у Східній Європі проекту з порятунку кажанів, а також екологічної освіти населення щодо цих тварин	30
Гавриленко В.С., Мезінов О.С., Поліщук І.К., Старовойтова Т.В. Практика моніторингу і збереження біорізноманіття тварин у Біосферному заповіднику «Асканія-Нова» та його регіоні	38
Говорун О.В. Результати дослідження вогнівок (Lepidoptera, Pyralidae, Crambidae) природного заповідника «Михайлівська цілина»	44
Годованець Б.Й. План дій щодо поліпшення збереження сичика-горобця (<i>Glaucidium passerinum</i>) на території Карпатського біосферного заповідника	49
Гончаров Г.Л. Біологічне різноманіття риб прісних вод: збереження чи відновлення?	53
Горбенко Є.І. Видове різноманіття бджіл (Hymenoptera, Anthophila) на території НПП «Великий Луг»	59
Грищенко В.М., Яблоновська-Грищенко Є.Д. Моніторинг популяції білого лелеки (<i>Ciconia ciconia</i>) в Україні в 1992–2019 рр.	62
Дроздова-Герман Л.О. Сучасний стан іхтіофауни НПП «Великий Луг»	71
Дубовик О.А. Чи тяжіють рідкісні лісові птахи до природоохоронних територій у Львівській агломерації?	73
Дядичева Е.А. Моніторинг видового різнообразия орнітофауни Приазовського національного природного парку в 2010–2019 гг.	84
Кавурка В.В. Листовійки (Lepidoptera, Tortricidae) у новому виданні Червоної книги України.	96

Канарський Ю. В. До концепції охорони різноманіття ентомофауни в Україні	100
Капрусь І.Я., Гуштан Г.Г., Гуштан К.В. <i>Tetradontophora bielensis</i> (Collembola) як об'єкт охорони та біомоніторингу	112
Клєстов М.Л., Берест З.Л., Галушка Ю.М., Кропивка О.І. Вивчення, охорона та збереження біорізноманіття в регіоні пониззя річки Сули	115
Коцержинська І.М. Стан популяцій земноводних та плазунів Лівобережного Полісся за останні десятиріччя: розповсюдження та чисельність	118
Коцюруба В.В. До питання про перспективний орнітологічний заказник «Колонія чапель на Південному водосховищі»	126
Кудряшов С.С. Матеріали про місця зустрічей риб, що охороняються на національному рівні, та нові інвазивні види ракоподібних у р. Дунай і придунайських озерах.	128
Куцоконь Ю. К. «Нецікаві» малі річки або проблеми моніторингу риб внутрішніх водойм України	130
Марущак О.Ю., Некрасова О.Д., Титар В.М. Розробка методики з утримання та розведення в контрольованих умовах видів амфібій, занесених до Червоної книги України на прикладі очеретяної ропухи <i>Epidalea calamita</i> (Laurenti, 1768) з метою подальшого відновлення та підтримки природних популяцій шляхом реінтродукції	133
Мерзлікін І.В., Мішта А.В. Выхухоль в Украине: история и перспективы	137
Микитинець Г.І., Сурядна Н.М. Загибель земноводних та плазунів на автошляхах Приазовського НПП та суміжних територіях.	145
Миксон К.Б., Пуговкин А.Ю. Криоконсервирование спермы вырезуба <i>Rutilus frisii</i> (Nordmann, 1840)	149
Миросниченко Т.С. Загальні біохімічні показники печінки зелених жаб із різних біотопів Харківської області	150
Некрасова О.Д., Морозов-Леонов С.Ю., Кузьмін Ю.І., Акуленко Н.М., Марущак О.Ю., Титар В.М. Моніторингові програми дослідження амфібій в аспекті біоіндикації оточуючого середовища	153
Орлова-Гудім К.С., Шевченко І.В. Досвід використання гідробіологічних методів для моніторингових досліджень об'єктів природно-заповідного фонду	158
Оскірко О.С. Долина річки Південний Буг у Степовій зоні України як перспективна територія для охорони рептилій	163
Покиньчерда В.В. План дій щодо збереження тритона альпійського <i>Ichthyosaura alpestris</i> (Laurenti, 1768) в Карпатському біосферному заповіднику	166

Редінов К. О. Сприяння гніздуванню птахів на територіях заповідних парків Кінбурнського півострова	170
Редінов К.О. Перспективні напрями моніторингу біорізноманіття хребетних тварин (на прикладі Миколаївської області)	172
Семеніхіна Г.М., Залялов І. Н. До вивчення екології лебедя-шипуну (<i>Cygnus olor</i>) на Клебан-Бицькому водосховищі.	174
Силаева А.А., Протасов А.А., Новоселова Т.Н., Морозовская И.А., Цыбульский А.И. О роли техноэкосистем ТЭС и АЭС в инвазивном процессе и сохранении разнообразия и богатства водной фауны и флоры	177
Сідоровський С.А., Нагімова О.У., Кулик М.О. Матеріали до видового різноманіття мокриць (Isopoda, Oniscidea) міста Харків (Харківська область, Україна) в умовах антропогенного навантаження	185
Смірнов Н.А. Бабки (Odonata) озера Кругле болото та його околиць (Чернівецька область)	189
Сон М.О., Кошелев А.В. Скрытое разнообразие раритетных видов – обитателей степных водоемов Украины	197
Сурядна Н.М., Лисенко В.І. Сучасний стан охорони та управління рідкісної фауни в Запорізькій області	201
Сучков С.І. Булавовусі лускокрилі (Lepidoptera, Rhopalocera) Приазовського національного природного парку	203
Тищенко А.А. Птицы Красной книги Украины в заповеднике «Ягорлык»	211
Трилів В.В., Цибульський О.І., Гупало О.О., Савицький О.Л. Лотичний річковий режим як основа збереження біорізноманіття	218
Харитоновна Ю.В., Дядичко В.Г. Аналіз екологічного стану північно-західної частини Чорного моря за показниками зоопланктону згідно зі стандартами Директиви ЄС про морську стратегію	221
Шупова Т.В. Відновлення популяцій голуба-синяка (<i>Columba oenas</i> L.) за результатами захисту у Червоній книзі України	229
Юзик Д.І., Чаплигіна А.Б. Успішність розмноження синиці блакитної (<i>Cyanistes caeruleus</i>) в лісових екосистемах північно-східної частини України	233
Розділ 2. Регулювання мисливського господарства	
Проців О.Р. Державне регулювання видачі дозвільних документів на право добування тваринного світу	239
Проців О.Р. Тіньове використання мисливських угідь	244
Проців О.Р. Правозастосування щодо плати за користування мисливськими угіддями	246
Показник установ природно-заповідного фонду.	248

ПЕРЕДМОВА

«Біорізноманіття» фактично є синонімом поняття «життя на Землі». Його охорона є важливою державною справою будь-якої з країн світу. В Україні напрямок охорони біорізноманіття широко представлений у законодавстві ще з перших років незалежності, коли були розроблені закони про природно-заповідний фонд, рослинний і тваринний світ та започатковано ведення Червоної книги України і Зеленої книги України.

Україна підписала Рамкову конвенцію ООН про охорону біорізноманіття (1992) та одинадцять інших міжнародних угод у сфері біорізноманіття. Близько 7 % площі держави включено до складу територій природно-заповідного фонду. Україна також розпочала формування Смарагдової мережі (Emerald Network) як частини адаптації України до законодавства Європейського Союзу. Охорона біорізноманіття є важливою частиною Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», Цілей сталого розвитку та інших програмних документів.

При цьому охорона біорізноманіття в Україні має багату історію. Саме на території нашої держави були створені перші заповідники колишнього СРСР («Асканія-Нова» та «Конча-Заспа»), тут було вперше розроблено наукові засади роботи заповідників та концепцію їх репрезентативності, сформульовано завдання для професійних ботаніків і зоологів у сфері охорони природи. На території України, вперше у Європі, ще у 1927 році були створені природоохоронні території для збереження міграційних шляхів птахів.

Без збереження біорізноманіття неможливо уявити майбутнє самого людства. Проте світ переживає стрімке вимирання видів. Це відбувається на всіх континентах і потребує невідкладних дій кожної з держав. Рамкова конвенція ООН про збереження біорізноманіття затвердила Стратегічний план збереження біорізноманіття на планеті, в якому важлива роль відведена і Україні.

Проте всі ці важливі завдання неможливо реалізувати без професійних біологів, без вузкоспеціалізованих досліджень видів та оселищ в регіонах і одночасно – широкого глобального погляду на детальні локальні знання. Лише так можна своєчасно спланувати важливі дії для збереження біорізноманіття.

Переслідуючи передусім мету обміну досвідом з питань моніторингу та охорони біорізноманіття, БО «БФ «Фонд захисту біорізноманіття України» виступила ініціатором проведення спеціалізованої конференції, яка відбулась у березні 2020 року на базі НАН України у Києві. Водночас проведення конференції є першим вагомим кроком Фонду щодо консолідації зусиль науковців та експертів з питань охорони біорізноманіття. Збірка наукових праць конференції містить результати вже проведених досліджень, методичні розробки та концептуальні статті, важливі для подальшого планування науково обґрунтованих природоохоронних заходів. Зібрана у виданні інформація дозволяє по-новому поглянути на загальновідомі факти щодо збереження та відновлення біорізноманіття в Україні.

До видання включені 162 матеріали за авторством 280 фахівців. У тому числі статті, присвячені дослідженню 108 установ природно-заповідного фонду.

Ще близько 30 матеріалів, що містять реєстри знахідок видів, занесених до Червоної книги України, що також були подані для участі у конференції, будуть опубліковані в окремому виданні.

Збірка буде корисна для науковців, працівників установ природно-заповідного фонду, краєзнавців та аматорів охорони природи.

Від імені учасників конференції висловлюємо вдячність керівництву та фундаторам «Фонду захисту біорізноманіття України» за можливість проведення найбільшого на цей час зібрання науковців, зацікавлених у питаннях охорони природи.

Розділ 1

Тваринний світ

Сурядна Наталія Миколаївна
Лисенко Валерій Іванович

*Мелітопольський інститут екології та
соціальних технологій Університету «Україна»
72316, Україна, Запорізька обл., м. Мелітополь
вул. Інтеркультурна, 380, suriadna@gmail.com*

СУЧАСНИЙ СТАН ОХОРОНИ ТА УПРАВЛІННЯ РІДКІСНОЇ ФАУНИ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ

Однією із основних засад регіональної політики в екологічній сфері є збереження навколишнього природного середовища компонентом якого є тваринний світ. Маючи багатий видовий склад і відповідні популяційні особливості, регіональна фауна забезпечує стійкість екосистем і біосфери в цілому.

Унікальність Запорізької області характеризується надзвичайно високим біотопічним різноманіттям. Відкритий степ, байрачні та заплавні ліси, штучні лісонасадження, стариці, узбережжя лиманів та моря, острови, піщані коси, солончаки зумовлюють ступінь видового багатства, зокрема раритетної фауни області. При цьому, потужний антропогенний вплив вносить свої корективи в структуру і динаміку біоценозів, що призвело до відповідних екосистемо-фауністичних змін.

Одним із управлінських заходів охорони рідкісних та таких, що знаходяться під загрозою зникнення, видів тварин є:

- на національному рівні – занесення вказаних тварин до Червоної книги України,
- на регіональному рівні – створення переліків видів тварин, які підлягають особливій охороні на території регіону (так званих регіональних червоних переліків або списків).

Важливим заходом щодо ефективного управління та збереження фауни є створення регіональних червоних списків, оскільки не всі рідкісні види, які відомі у складі регіональної фауни, забезпечені охороною згідно з ЧКУ.

Для затвердження регіональних червоних переліків складаються два списки:

- 1 – види, що занесені до Червоної книги України
- 2 – види, рідкісні для окремого регіону (області).

Перший перелік видів нами складений на основі аналізу Червоної книги України (2009). Описи видів регіональної раритетної фауни представлені у довідниковому виданні [1]. За уточненими нами даними, на території Запорізької області мешкає 186 видів тварин, які занесені до ЧКУ, що складає 16 % видів фауни, що охороняються в Україні. Серед 297 видів безхребетних, описаних на сторінках ЧКУ, 84 види (28 %) представлені у фауні Запорізької області, зокрема це гідроїдні (2 види); кільчасті черви (2), ракоподібні (6), комахи (73). За попередньою оцінкою 105 видів безхребетних можуть скласти червоний список Запорізької області.

Із 245 видів хребетних тварин, що включені до ЧКУ – 102 мешкають на території області. Найбільш чисельним за кількістю видів є клас птахів (57 видів), 22 види ссавців, 17

видів риб, 5 видів плазунів та 1 вид з класу круглоротих. Майже стільки ж видів хребетних (98), за попередньою оцінкою, мають бути занесені до регіонального червоного списку Запорізької області.

В Запорізькій області, відповідно до охоронного статусу ЧКУ, найбільше (72) вразливих видів, 62 рідкісних, 37 – зникаючі, 10 видів з категорією «неоцінений» та 4 види з категорією «недостатньо відомий», 1 вид – «невизначений», 1 вид має статус «рідкісний, якому загрожує небезпека».

На сьогодні Запорізька область, на жаль, не має затвердженого переліку видів тварин, які підлягають особливій охороні в межах області, що потребує обов'язкового його створення. Натомість такі переліки затверджені для переважної більшості областей України, але при цьому їх ведення не узгоджене і суттєво різняться за регіонами, що зумовлює необхідність розробки єдиного Положення, яке передбачало б уніфіковані правові, організаційні, методологічні, адміністративні підходи. Це надзвичайно важливо для узгодженої та ефективної охорони видів тварин, що залишаються під загрозою зникнення і підлягають особливій охороні на регіональному рівні.

Не менш важливим є питання юридичного забезпечення виконання прийнятих у регіонах рішень щодо охорони рідкісних тварин, наприклад, шляхом встановлення адміністративної відповідальності за пошкодження, знищення видів тварин, занесених до регіональних червоних переліків чи середовищ їх існування.

Джерела

1. Сурядна Н.М., Лисенко В.І., Демченко В.О., Демченко Н.А., Антоновський О.Г., Сучков С.І., Микитинець Г.І., Мануїлова О.М., Бусел В.А. Тваринний світ Запорізької області у Червоній книзі України // Мелітопольщина : довідникове видання /за ред. Н.М. Сурядної, В.І. Лисенка. Мелітополь: ТОВ «Колор-Принт», 2017. – 240 с.

ПОКАЖЧИК УСТАНОВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

Біосферні заповідники

Асканія-Нова: 38, 197.
Карпатський: 19, 49, 166.

Природні заповідники

Дніпровсько-Орільський: 53.
Казантипський: 96.
Луганський природний заповідник:
«Стрільцівський степ»: 96.
Михайлівська цілина: 44.
Поліський: 25.
Розточчя: 73.

Національні природні парки

Азово-Сиваський: 158.
Білобережжя Святослава: 170.
Бузький Гард: 158, 163.
Великий Луг: 59, 71.
Гетьманський: 233.
Голосіївський: 11.

Гомільшанські ліси: 53, 150, 233.
Дворічанський: 96.
Деснянсько-Старогутський: 118.
Кремінські ліси: 53.
Мезинський: 118.
Нижньодніпровський: 158.
Нижньосульський: 115.
Олешківські піски: 96, 158.
Приазовський: 15, 96, 145, 203.
Святі Гори: 53.
Черемоський: 233.

Регіональні ландшафтні парки

Знесіння: 73.
Ізюмська Лука: 53.
Кінбурнська коса: 170.
Клебан-Бик: 174.
Повітроплавний комплекс Узин-Сирт,
Гора Клементьева: 96.
Сеймський: 137.
Стільське Горбогір'я: 73.

Наукове видання

Моніторинг та охорона біорізноманіття в Україні

Тваринний світ

Том 2

Макет Н. Антонова

Підготовка до друку Д. Ілюк, О. Мельник

Підписано до друку 04.03.2020. Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Гарнітура PT Sans Narrow. Ум. друк. арк. 14,41. Тираж 150 прим. Зам. 200312.

Видавець ТОВ «Друк Арт». 58018 Чернівці, вул. Головна, 198-А, к. 5, тел. (0372) 585-432
Ліцензія про державну реєстрацію ДК № 2741 від 15.01.2007 р.
Виготовлювач ФОП Варвус В. В.



Смык Ляв. CC BY-SA 4.0



Рыжков Сергей. CC BY-SA 4.0



Оксана Ващук. CC BY-SA 4.0